

ГЕНЕЗИС КАФЕДРИ АНАТОМІЇ ЛЮДИНИ (АНАТОМІЧНОГО ТЕАТРУ) ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

GENESIS OF THE HUMAN ANATOMY DEPARTMENT OF KHARKIV NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY

Стаття присвячена історичному нарисові розвитку кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету (ХНМУ) за часів її становлення у складі Харківського Імператорського Університету й по сьогоднішній як окремо існуючого освітнього елемента університету. Детально розглянуто вклад у діяльність і розвиток кафедри за часів керування видатними науковцями й анатомами, які створили Харківську анатомічну школу. Виділено можливості творчого використання анатомічного театру й освітнього музею для підвищення якості медичної освіти на сучасному етапі.

У роботі представлено історію будівництва й оснащення нового анатомічного корпусу в 1886 році, в якому й нині розміщується кафедра анатомії людини Харківського національного медичного університету.

Особливу увагу приділено створенню сучасної анатомічної школи й нових напрямів дослідження в морфології відомим українським вченим академіком Володимиром Петровичем Воробйовим та його учнями.

Представлені історичні етапи становлення та організації навчального процесу в різні роки існування кафедри, її постійна реорганізація та вдосконалення викладання дисципліни анатомії людини. Особливу увагу приділено створенню та оснащенню лекційної аудиторії (амфітеатру), однією з визначних пам'яток якої є мармуровий анатомічний стіл, що обертається, придбаний в Італії в 19 столітті, а так само унікальна фреска-панно «Леонардо да Вінчі препарує труп», написана А. Любимовим у 1918 році.

Натепер навчальні кімнати кафедри обладнані інтерактивними дошками, науковими лабораторіями й приміщеннями для викладачів, лаборантів і технічного персоналу кафедри, створено навчально-науковий центр практичної морфології, який містить лабораторії: симуляційних технологій; штучних органів і систем; роботи з трупним матеріалом.

Виділено можливості творчого використання анатомічного театру й освітнього музею для підвищення якості медичної освіти на сучасному етапі.

Ключові слова: кафедра анатомії людини, медична освіта, освітній музей, Харківський

національний медичний університет, підготовка, здобувачі освіти.

The article is devoted to the history and development of the Department of Human Anatomy of Kharkiv National Medical University (KhNMU) from the time of its formation as part of the Kharkiv Imperial University and to this day as a separate educational element of the university. The contribution to the activity and development of the department during ruling by outstanding scientists and anatomists who created the Kharkiv Anatomical School is considered in detail. Possibilities of creative use of anatomical theater and educational museum to improve the quality of medical education at the present stage are highlighted.

The article also presents the history of construction and equipment of the new anatomical building in 1886, which still houses the Department of Human Anatomy, KhNMU.

Particular attention is paid to the creation of a modern anatomical school and new areas of research in morphology by the famous Ukrainian scientist Academician Volodymyr Petrovich Vobyev and his students.

The historical stages of formation and organization of the educational process in different years of the department are presented. Its constant reorganization and improvement of teaching the discipline of human anatomy. Particular attention is paid to the creation and equipment of the lecture hall (amphitheater). One of its attractions is a rotating marble anatomical table, purchased in Italy in the 19th century, as well as a unique fresco-panel "Leonardo da Vinci dissects the corpse", painted Liubimov in 1918.

Currently, the classrooms of the department are equipped with interactive whiteboards, research laboratories and rooms for academic staff of the department, created a training and research center of practical morphology, which includes simulation technologies laboratory; artificial organs and systems laboratory; work with corpse material laboratory.

Possibilities of creative use of anatomical theater and educational museum to improve the quality of medical education at the present stage are highlighted.

Key words: Human Anatomy department, medical education, educational museum, Kharkiv National Medical University, preparation, students.

УДК 378.4(477.54(09):61

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/43/1.2>

Зеленська Л.Д.,

доктор пед. наук, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Вовк О.Ю.,

доктор мед. наук, професор, завідувач кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету

Лютенко М.А.,

асистент кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету

Авілова О.В.,

канд. мед. наук, асистент кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету

Тунік А.В.,

студентка II курсу 2 медичного факультету Харківського національного медичного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Кожна історична епоха висуває свої вимоги до підготовки фахівців. Зважаючи на це, проблеми становлення та розвитку вищої освіти конкретного історичного періоду, зокрема медичної, посідають чільне місце в наукових дослідженнях, забезпечуючи діалог минулого й сучасного, минулого й майбутнього. На перетині діалогічних суджень попередників, сучасників і наступників у процесі аналізу історичних фактів виявляється все позитивне, що виправдало себе й потребує творчого використання.

Отже, нерозривний зв'язок історії із сьогоднішнім є необхідною умовою пізнання об'єктивної історичної реальності, зокрема явищ і процесів, що супроводжують реформування вищої освіти в Україні, в тому числі медичної. Історичний підхід дає змогу переконатися, що сучасний заклад вищої медичної освіти розвивається не на порожньому місці, не закреслює прогресивного минулого, а передбачає вивчення та творче використання всього цінного з історії становлення та розвитку медичної освіти в Україні. У такому

контексті неабиякий науковий інтерес становить вивчення генезису окремих кафедр у структурі Харківського національного медичного університету, якому належить провідне місце в підготовці медичних працівників третього тисячоліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Огляд історико-педагогічної літератури свідчить, що останнім часом науковий дискурс збагатився результатами досліджень із питань становлення та розвитку університетської освіти в Україні в цілому (А. Алексюк, К. Астахова, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, М. Євтух, Г. Косінова, В. Майборода, С. Посохов, Л. Прокопенко, Н. Терентьева, О. Сухомлинська, В. Смаль та інші) і генезису вищих медичних закладів освіти зокрема (І. Белозьоров, Л. Галій, Л. Зеленська, В. Лісовий, Т. Лутаєва, А. Котвіцька, О. Микитюк, С. Огар, В. Сліпчук, В. Черних та інші). Підвищений інтерес дослідники виявили до характеристики діяльності окремих факультетів, кафедр, навчально-допоміжних установ Харківського національного університету імені В. Каразіна й Харківського національного медичного університету в історичній ретроспекції, аналізу особистісного й науково-педагогічного потенціалу професорсько-викладацького складу й очільників наукових медичних шкіл, особливостей організації освітнього процесу студентів-медиків на різних етапах поступу вищої медичної освіти. Проте опубліковані в роботах дані недостатньо характеризують генезис кафедри анатомії людини (анатомічного театру) Харківського національного медичного університету, побіжно викладають внесок очільників кафедри у створення музею «Становлення людини», музею історії кафедри, навчально-наукового центру практичної морфології, розбудову вищої медичної освіти в Україні в цілому, і на Слобожанщині зокрема.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У доступній і дослідженій літературі нами не знайдено детальний історичний нарис кафедри анатомії людини та його зв'язок із сучасністю, що зумовлює перспективи подальшого розвитку у вивченні анатомії людини як базового й основного предмета для формування майбутнього медичного спеціаліста.

Мета статті – схарактеризувати особливості становлення та розвитку протягом двох століть поспіль однієї з найстаріших кафедр Харківського національного медичного університету – кафедри анатомії людини, виявити накопичений попередніми поколіннями професорсько-викладацького складу цінний історичний досвід і накреслити можливості його творчого використання для підвищення якості медичної освіти на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. «Медицина починається з анатомії» – це гасло добре знайоме студентам Харківського національного медичного університету. Складно уявити, що своє існування

альма-матер починала без музею, анатомічного театру й взагалі без будівлі для занять з анатомії людини.

У 1804 році в Харкові, який на той час був маленьким містечком із населенням 10 тисяч мешканців, відбулося урочисте відкриття Харківського Імператорського університету. Відповідно до статуту Імператорських російських університетів (1904 рік) університети мали об'єднувати у своєму складі лікарські факультети. Такий факультет був заснований у 1804 році й при Харківському університеті, проте повноцінно функціонувати він почав не відразу, оскільки в перші роки свого існування практично не мав слухачів [2].

Лекції та практичні заняття з анатомії та судової медицини проводилися в анатомічному театрі в одноповерховому флігелі університетського комплексу по вулиці Університетській. До наших днів це перше приміщення медичного факультету, на жаль, не збереглося [12].

Постійне зростання кількості студентів спонукало до створення нових площ для анатомічного театру. Перешкодою для якісного навчання на трупному матеріалі в університетських приміщеннях слугувала їх тіснота – аудиторія з амфітеатром була темною, а кожен орган людини лекторам доводилося демонструвати, розносячи його по рядах, чому знову ж таки заважала тіснота. Під час розтинів у залі для препарування навколо столу було настільки тісно, що публіці доводилося збиратись на табурети й стільці. Розтини проводилися в декількох приміщеннях – університеті, військовому госпіталі, Олександрівській лікарні й Сабуровій дачі (Харківська губерньська земська психіатрична лікарня) [7].

Тільки після 10 років співпраці з Олександрівською лікарнею в її дворі був збудований будиночок для розтинів. Це була будівля розміром близько 15 м із залізною піччю, яка швидко остигала взимку, і трупи замерзали за ніч. Двері в будівлі виходили прямо на подвір'я та постійно відкривалися від протягу, від чого сніг потрапляв прямо на секційний стіл [7].

Пошук потрібної будівлі був нелегким. Університет не мав змоги розмістити кафедру поблизу, тому довелося шукати по всьому місту. Як варіанти були розглянуті й сусідні селища. Утім, як правило, в таких клопотаннях було відмовлено – анатомічний театр подобався не всім. Вихід знайшов працівник-садівник ботанічного саду, який надав свій старий будинок для занять з анатомії. Після ремонту й закупівлі інструментів будинок було повністю пристосовано під анатомічний театр [10].

Першим завідувачем кафедри анатомії став Людвіг Йосипович Ванноті (1771–1819 роки життя), який не був анатомом за спеціальністю. Він працював на кафедрі анатомії з 1805 по 1810 рік. Щоб забезпечити кафедру потрібними

матеріалами, Л. Ванноті домовлявся з губернатором про перенесення померлих людей до університету. У 1806 році він добув п'ять трупів. Перший анатомічний театр був розташований у невеликому будинку на дві кімнати. Незважаючи на незручні умови, саме там були зроблені перші 44 препарати, які стали початком майбутнього анатомічного музею.

Перший анатомічний театр працював до 1820 року, тобто 14 років. Окрім виготовлених препаратів (які, на жаль, не збереглися до нашого часу), у спадщину залишилися воскові картини, замовлені в Лейпцигу. З перших 37 картин загублені лише дві, останні можна знайти в анатомічному музеї. Не дивлячись на поважний вік, вони вражають своєю точністю та витонченістю [1].

З 1811 року на кафедрі працював Іван Дмитрович Кнігін (1773–1830 роки життя), який у 1825 році отримав звання заслуженого професора Харківського університету. Він очолював кафедру анатомії з 1811 по 1826 рік, був більше фізіологом, ніж анатомом. Проте саме І. Кнігін започаткував читання лекцій не лише для студентів, а й для вільних слухачів. Кількість зацікавлених слухачів зростала з роками.

Зазначимо, що в період 1804–1835 роки кафедра іменувалася «Кафедра анатомії, фізіології та судово-медичної лікарської науки». За клопотанням І. Кнігіна щорічно кафедра отримувала від 10 до 20 трупів із кабінету судової медицини. Сам професор започаткував «анатомічні операції», проводячи розтин трупів для навчальних цілей. Жахливі умови й загроза знесення будівлі стали приводом для переїзду – у 1819 році кафедра анатомії розташувалась на Лопанській набережній. Анатомічний театр було облаштовано неподалік від університету на протилежному березі річки Лопань – близько Благовіщенської площі у внутрішньому дворі комплексу будівель (у 1841 році комплекс відійшов під 2-гу гімназію, зруйновану під час Другої світової війни; наразі на цьому місці між Благовіщенською площею та Лопанським провулком розташовується кілька старих і нових будівель) [4].

Другий анатомічний театр теж обіймав 2 кімнати й був невеликим. За свідченням професора А. Венедиктова, на 1828 рік потримані руїни дерев'яних будівель вміщували й анатомічний театр. Одна й та ж зала слугувала аудиторією та кімнатою для різних занять прозектора; в ній студенти мали повторювати лекції професора, займатися практичною анатомією та оперативною хірургією. Вентиляції в будівлі театру не було, а вечірні заняття проходили за сальних ламп. Анатомічний театр був обмежений з усіх боків сусідніми будівлями й не мав власного двору. Проте він функціонував 19 років і був закритий 1838 року [2].

З 1826 по 1835 рік кафедрою завідував професор Олександр Савович Венедіктов

(1799–1882 роки життя). Він був вихованцем Харківського університету й учнем І. Кнігіна й П. Загорського. О. Венедіктов продовжував читати лекції за традицією, однак чимало уваги приділяв розвитку анатомічного музею. При ньому музейний матеріал збільшився утричі. Деякі з препаратів досі зберігаються в університеті. Окрім цього він створив музейний каталог зі 112 позицій.

Утім, незважаючи на значні наукові досягнення та збільшення кількості студентів, умови навчання на кафедрі не відповідали нормам санітарії та обладнанню. Розв'язання такого завдання випало на долю нового завідувача Петра Андрійовича Нарановича (1804–1858 роки життя), який очолював кафедру з 1837 по 1853 роки. Учений був надзвичайно захоплений своєю справою та мав неабиякі анатомічні здібності. Лекції читав по 8 годин на тиждень, залучав до роботи на кафедрі студентів. Окрім бажання змінити умови функціонування анатомічного театру, П. Наранович оновив інвентар і кабінет патологічної анатомії. Як викладач він був суворим і вимогливим, що спричинило підвищення рівня знань студентів у галузі анатомії.

За сприяння П. Нарановича в 1842 році було збудовано замиський анатомічний театр у глибині двору ветеринарного училища на вулиці Сумській. Професори П. Наранович та А. Тон прагнули збудувати будівлю театру поряд із ветеринарним училищем, але правління міста виступило проти того, щоб фасад анатомічного театру виходив на вулицю Сумську. Кошторис на будівництво будинку для театру склав 11 990 рублів асигнаціями (3 425 рублів 75 копійок сріблом). Новий кам'яний анатомічний театр мав 7 кімнат: 3 кімнати й кухня були виділені під квартиру прозектора, а в інших трьох приміщеннях розташувалися кімнати для трупів, робоча й людська кімнати для службовців. У дворі було влаштовано льодовик і льох, пристосовані для мацерації та сушки кісток [9].

У 1883 році будівлю замиського анатомічного театру було передано фізико-математичному факультету для влаштування в ньому обсерваторії. За розташуванням вона відповідала будівлі, яка наразі знаходиться за адресою вулиця Сумська, 35, у саду Шевченка, за Палацом дитячої та юнацької творчості.

За часів науково-педагогічної діяльності П. Нарановича анатомічний музей швидко поповнився колекціями. Нові препарати отримували шляхом закупівлі або в подарунок. П. Наранович став ініціатором і закупівлі атласів з анатомії Вебера й Соломона.

1853 року професор П. Наранович перейшов на кафедру хірургії Харківського університету. Посаду завідувача (прозектора) отримав Тимофій Степанович Іллінський (1820–1867 роки життя), який здійснював керівництво кафедрою з 1853 по 1858 роки. Він був учнем П. Нарановича. Учні

й колеги характеризували його як прекрасного лектора. Він першим звернув увагу на мікроскопічну будову органів і тканин людини. Т. Іллінський подарував анатомічному музею 43 анатомічних малюнки, 57 препаратів [10]. Нерви ока й деякі інші препарати дотепер зберігаються в колекції музею анатомії Харківського національного медичного університету.

Продовжив справу П. Нарановича професор Душан Федорович Лямбль (1824–1895 роки життя) – вихованець Празького університету. Д. Лямбль завідував кафедрою з 1861 по 1865 рік. Учений підняв кафедру до рівня, якому відповідала більшість європейських університетів другої половини XIX століття. Д. Лямбль не лише дбав про глибоку обізнаність студентів у галузі анатомії, але прищеплював любов до науки, підкреслюючи її практичне значення. Учений виявляв неабияку турботу про малозабезпечених студентів, виділяючи безкоштовні інструменти. Саме йому належить ініціатива запровадження спеціальної форми (білих халатів) під час відвідування студентами практичних занять [5].

Наголосимо, що лекції та практичні заняття професора Д. Лямбля відповідали сучасному рівню викладання, урахували новітні наукові розробки в галузі лікарської справи, апелювали до пояснень будови органів із боку гістології. Учений доповнював пояснення якісними ілюстраціями, окремі з них сам створював на дошці кольоровими олівцями. На іспит з анатомії майбутні лікарі мали виконати один секційний препарат. Згодом така серія препаратів, виготовлених студентами, поповнила колекції анатомічного музею. Водночас професор Д. Лямбль став засновником першого патологічного музею та анатомічної бібліотеки кафедри.

Незважаючи на втрату замського анатомічного театру, в другій половині XIX століття продовжував функціонувати й розвиватися анатомічний театр у центральній будівлі Харківського університету на вулиці Університетській. Ще в 1850-х роках до анатомічного театру було додано декілька кімнат. Від того часу він функціонував у складі аудиторії з амфітеатром, секційної кімнати, прозекторської та передньої (вестибюля). Анатомічний музей розташовувався по сусідству у двох великих залах [2].

У 1861 році професор Д. Лямбль наполіг на тому, щоб до анатомічного театру були додані ще дві кімнати: кабінет професора й кабінет для занять із мікроскопом. Лекційну аудиторію анатомічного театру було реконструйовано – у ній шляхом заглиблення на півтора метра було влаштовано амфітеатр, унаслідок чого стіл для демонстрацій виявився майже на одному рівні із землею, а отже, погано проглядався. Згодом до приміщення було добудовано кімнату для зберігання трупів з окремим входом із чорного двору. З кімнати під підлогою передньої був виритий

тунель і прокладені рейки для пересування трупів в аудиторію. Наголосимо, що професор М. Попов назвав пристрій рейок під анатомічним театром Харківського університету середини XIX століття першою залізницею. Водопроводу в анатомічному театрі не було, тому воду доводилося доставляти й зберігати в чанах і рукомийниках [2].

Наступний завідувач (прозектор), Іван Карлович Вагнер (1833–1892 роки життя), здійснював керівництво кафедрою з 1865 по 1888 роки. Вихованець Інституту професури Дерптського університету (тепер Тартуського), він був учнем видатних німецьких учених Карла Богуслава Рейхерта й Фріца Мейснера. І. Вагнер спочатку читав лекції іноземною, але згодом опанував і національну мову. За його завідування щорічно кафедра отримувала 100–125 трупів. Студенти мали обов'язково набувати практичних навичок, виготовлюючи препарати [2].

З 1888 по 1897 рік кафедру очолював професор Митрофан Олексійович Попов (1843–1907 роки життя), вихованець і заслужений професор Харківського університету. Значну увагу М. Попов приділяв організації освітнього процесу, удосконаленню техніки бальзамування та поповненню колекцій анатомічного музею. Він створив велику колекцію черепів людей різного віку, статі, рас. У його колекції перебували штучно деформовані черепи, які було знайдено під час розкопок у Херсонесі. Разом з І. Вагнером він переклав російською мовою підручник Я. Генле «Нарис анатомії людини». Окрім цього, М. Попов був активним учасником Харківського наукового медичного товариства. З 1874 за його ініціативи було запроваджено обов'язкове бальзамування, через що трупи отримали можливість тривалішого зберігання [7].

Підкреслимо, що саме професор М. Попов виступив з ініціативою будівництва нового приміщення для кафедри анатомії людини, оскільки через збільшення кількості студентів центральний анатомічний театр став тісним. Його клопотання змусили керівництво Харківського університету шукати нове розташування будівлі анатомічного театру.

Зауважимо, що новий анатомічний театр було збудовано в 1887 році на вулиці Сумській, 41 (нині 39), позаду медичних лабораторій. Це була окрема будівля у два з половиною поверхи, де розташовувався не лише анатомічний театр, а й кілька кафедр. У правому крилі першого поверху розмістилися дві препарувальних зали й ін'єкційна. У лівому крилі – дві великі кімнати для практичних занять із топографічної анатомії, зала для патологоанатомічних розтинів, а також дві невеликі кімнати для судово-медичних розтинів і хімічних занять із токсикології для фармацевтів. Центр першого поверху був зайнятий сходами й роздягальнею. Тут же був окремий вхід в покійницьку

й каплицю. У центрі другого поверху будівлі розташовувалася аудиторія для кафедр анатомії, оперативної хірургії та судової медицини на 250–300 слухачів. У правому крилі другого поверху розташовувався анатомічний музей; у лівому крилі – кабінети професорів анатомії, хірургії та судової медицини, а також зала для гістологічних і судово-медичних занять. Підвальний поверх будівлі був зайнятий квартирами служителів анатомічного театру, приміщенням для центрального опалення та складом для труп. Поруч із будівлею був зведений окремих флігель для виварювання, вимочування та сушки кісток. Лекційна аудиторія нового театру була великою та світлою. Мармуровий стіл для розтинів на «нескінченному» гвинті обертався в різні боки, що дозволяло демонструвати тіло з усіх ракурсів. Розмір аудиторії забезпечував належний доступ чистого й свіжого повітря. Анатомічний музей став майже в 6 разів більше, ніж раніше [11]. Будівля анатомічного театру збереглася до наших днів – нині в ній розташована кафедра анатомії людини Харківського національного медичного університету (далі – ХНМУ) (Рис. 1, Рис. 2, Рис. 3).

Зазначимо, що архітектура кафедри надзвичайно схожа на будинок анатомічного інституту в Бонні. Були придбані схеми креслення будівлі в Бонні й відповідно до них побудовано корпуси кафедри анатомії людини медичного факультету Харківського університету (наразі – ХНМУ) (Рис. 4, Рис. 5).

З 1897 по 1908 роки кафедра анатомії перебувала під керівництвом професора Олексія Костянтиновича Белоусова (1848–1908 роки життя), вихованця Харківського й Київського університетів, учня І. Вагнера й М. Попова. У роки його завідування кафедра збагатилася оригінальними «Синтопічними таблицями периферичних нервів людини», а також «Анатомічними таблицями нервової системи людини», які він власноруч зобразив. О. Белоусов був не тільки блискучим лектором, але й талановитим художником. Кожна лекція супроводжувалась його власними оригінальними малюнками. Найталановитішими учнями О. Белоусова були В. Воробйов і Г. Йосифов.

Володимир Петрович Воробйов (1876–1937 роки життя) завідував кафедрою з 1917 по 1937 роки. Він був вихованцем Харківського університету, отримав звання заслуженого професора в 1924 році, а в 1934 – звання Академіка Академії наук України. Захистив дисертацію на ступінь доктора медицини «Іннервація сухожиль людини». В. Воробйов – засновник Макромікроскопічної анатомії – нового напрямку в анатомічній науці, основи якого викладено в монографії «Дослідження нервової системи людини й тварин. Методика дослідження нервових елементів макромікроскопічної галузі» [2]. Опублікував близько

70 наукових праць. Підготував низку посібників з анатомії та атласи. Його учні стали керівниками кафедр анатомії в багатьох закладах вищої освіти України й за її межами. Академік В. Воробйов також розробив унікальний метод бальзамування. Саме цей метод увійшов в основу збереження тіл керівників радянської епохи. За ініціативи В. Воробйова було збудовано сучасний головний навчальний корпус ХНМУ.

З 1904 року В. Воробйов читав курс загальної анатомії в університетській акушерській школі, з 1905 по 1906 роки – проводив заняття у фельдшерській школі Харківської губернської земської лікарні. У 1907 році В. Воробйов завершив план створення навчального анатомічного музею Харківського університету. Він підсумовував довготривалу роботу попередників щодо створення та збирання колекції анатомічних препаратів протягом XIX століття. Це був один із перших анатомічних театрів в Україні.

17 листопада 1910 року В. Воробйова було обрано приват-доцентом медичного факультету кафедри нормальної анатомії Харківського університету. У 1914 році він працював у Харківському університеті й Жіночому медичному інституті, розташованому на вулиці Пушкінській, 14, також викладав на Вищих жіночих курсах і в стоматологічній школі. У той час В. Воробйов розпочав читання курсу пластичної анатомії в Харківському художньому училищі. Тут він познайомився з директором училища, відомим художником Олександром Михайловичем Любимовим (1879–1955 роки життя), який був одним із найулюбленіших учнів І. Рєпіна. Упродовж 1917–1918 років О. Любимовим була створена фреска «Леонардо да Вінчі препарує труп», подарована анатомічному театру з нагоди обрання В. Воробйова професором кафедри анатомії людини. Наголосимо, що замовником розпису був сам В. Воробйов, який визначив близьку для себе сюжетну тему полотна (подорожуючи в 1907 році Італією, він захоплено збирав матеріали про творчість та анатомічні дослідження геніального флорентійця Леонардо да Вінчі) [3; 6; 8].

За задумом В. Воробйова для картини була відведена бічна стіна аудиторії анатомічного театру, яка мала неправильну форму, а знизу знаходився дверний проріз – вхід в амфітеатр (лекційну аудиторію). Чітко виявивши центр першого плану, впевнено побудувавши перспективу, вільно й точно намалювавши безліч предметів, що заповнювали кабінет Леонардо (інструменти, книги, мольберт із розпочатої картиною, скелети й інші речі), О. Любимов зробив ці незручності малопомітними. Верхнє обрамлення дверей досить дотепно й конструктивно увійшло в композицію як підстава секційного столу, на якому знаходиться труп, що препарують. Леонардо сидить

поруч зі столом, із легкістю на нього спираючись і готуючись зробити записи в розкритому на колінах нотатнику.

Перше історичне панно (фреска) написане на стіні площею 40 кв. м. 5 x 10 м. Воно наближається до відомого шедевр Леонардо да Вінчі «Тайна вечерея». Панно написане в «класичному стилі» – водяними фарбами по вологому вапняному покритті. Усі додаткові предмети, які створюють загальний фон, мали власні прототи-типи в реальному житті. Деякі з них досі зберігаються в Меморіальному музеї В. Воробйова на кафедрі анатомії людини ХНМУ. Задній план фрески займає колонада й вид на гірську Італію. У пейзажну частину органічно вписався і куц лимона, що підкреслює пору року й місцевий клімат, а також надає розпису природного колориту (Рис. 6, Рис. 7).

Головною перевагою фрески є переконливість оточення та достовірність деталей. Працюючи над полотном, О. Любімов взяв за основу малювання фрески главу з відомого трактату А. Везалія «Про будову людського тіла», присвячену техніці заняття анатомією. Унікальність фрески полягає в деякій історичності, певній театральності. На той час художники зверталися до міфології чи орнаментів. О. Любімов обрав нову тему – діяльність видатного анатома Леонардо да Вінчі. Завдяки влучно підбраному образу герой здається учасником театральної сцени. Із часом унікальна фреска покрилася кіптявою, з'явилися пошкодження поверхні. У 1992 році косметичним оновленням фрески О. Любімова займався художник Анатолій Олександрович Алексєєв, який виконував малюнки для атласу анатомії професорів Р. та Я. Синельникових. Для цього використовувалась спеціально розроблена суміш, до складу якої входила пральна паста «Пальмір».

У 2019 році було здійснене чергове оновлення обладнання лекційної аудиторії (амфітеатру) кафедри анатомії людини ХНМУ. Під час зміни механічного екрана на сучасну інтерактивну панель у деяких місцях фреска зазнала пошкодження з руйнуванням зображення. Таку невелику реставрацію – відновлення відсутніх фрагментів стола, а також пальців Леонардо да Вінчі – проводила художник, учитель художньої школи м. Південне Харківського району Маргарита Василівна Лютенко.

Панно (фреска) «Леонардо да Вінчі препарує труп», написане видатним художником О. Любімовим у 1918 році, є вагомим внеском в історію українського художнього мистецтва й безцінним науково-навчальним експонатом кафедри анатомії людини Харківського національного медичного університету.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, кафедра анатомії людини

Харківського національного медичного університету пройшла у своєму розвитку довготривалий час становлення, формування матеріально-технічної та навчально-методичної бази. Починаючи із середини XIX століття та по наш час, професорами (завідуючими) кафедри анатомії людини були створені всесвітньо відомі школи й напрями вивчення морфології людини у філо- й онтогенезі.

Професор Д. Лямбль увів у вивчення анатомії також і гістологію та патологічну анатомію. Професори І. Вагнер і М. Попов дали початок вивченню нервової системи й розробили унікальні методи зберігання анатомічних препаратів. Професор О. Белоусов дав початок вивченню макромікроскопічної анатомії та створив на основі своїх досліджень унікальні атласи нервової системи й анатомічні рисунки. Академік В. Воробйов розробив методику бальзамування та використав її на практиці бальзамування видатних політичних діячів. Професор Р. Синельников створив сучасний атлас анатомії людини, який є актуальним і натепер.

Вивчення анатомії крокує в ногу із часом. Нині навчальні кімнати обладнані інтерактивними дошками, науковими лабораторіями й приміщеннями для викладачів, лаборантів і технічного персоналу кафедри. Для сучасного обладнання та покращання навчання студентів і проведення наукових робіт на кафедрі був створений навчально-науковий центр практичної морфології, який містить лабораторії: симуляційних технологій; штучних органів і систем; роботи з трупним матеріалом. Це слугує наразі міцним фундаментом для підготовки здобувачів вищої медичної освіти, здатних до аналізування матеріалу й застосування анатомічних знань у майбутній професійній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акмен І.Р., Корнев А.Ю. А.Н. Бекетов, академик архитектуры. Харьков : Раритеты Украины, 2012. С. 8, 12, 15, 34.
2. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905), составленный профессорами Д.И. Багалеем, Н.Ф. Сумцовым, В.П. Бузескулом / Д.И. Багалей, Н.Ф. Сумцов, В.П. Бузескул. Харьков : Типография А. Дарре, 1906. 329 с.
3. Дюпети М. Леонардо да Винчи. Часть 37. Серия «Великие художники». Киев : ООО «Иглмосс Юкрейн». 2003. С. 4, 21.
4. Зеленська Л.Д. Учена рада університету: історія, теорія, досвід : монографія. Харків : ХНАДУ, 2011. 480 с.
5. Зеленська Л.Д., Разуменко Т.О. Рада факультету: історія та сучасність : монографія. Харків : ХНАДУ, 2015. 140 с.
6. Любімов А.М. Живопись, рисунок, шарж / Сост. Н.Т. Мямлин, Е.А. Николаева. Москва : Художник и книга, 2001. С. 36.

Рис. 1. Анатомічний театр Харківського Університету, побудований у 1887 році

Рис. 2. Сучасний вигляд лекційної аудиторії (амфітеатр), 2021 рік

Рис. 4. Кафедра анатомії людини ХНМУ – сучасний вигляд, 2021 рік

Рис. 5. Кафедра анатомії у Бонні, 1980 рік

Рис 6. Лекційна аудиторія (амфітеатр) – панно «Леонардо да Вінчі препарує труп», О. Любімов, 1918 рік – початок 20-х років ХХ століття

Рис. 3. Лекційна аудиторія за часів завідування кафедрою професором Поповим, 1890 рік

Рис 7. Лекційна аудиторія (амфітеатр) – панно «Леонардо да Вінчі препарує труп», О. Любімов, 1918 рік (сучасний вигляд)

7. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Под ред. И.П. Скворцова и Д.И. Багалея. Харьков : Издательство университета, 1905–1906. 171 с.

8. Немцова В.С. Изобразительное искусство Харьковщины. Харьков : Регион-информ, 2004. С. 84–85.

9. Новомінська А.Н., Попов В.М. Володимир Петрович Воробйов. Київ : Наукова думка, 1986. С. 55–56, 87, 96.

10. Попов М.А. Профессор Альберт Самойлович Питра. Харьков : Типография университета, 1902. 35 с.

11. Фойгт К.К. Историко-статистические записки об имперском Харьковском университете и его заведениях от основания университета до 1959 г. / Сост. при содействии профессоров и чиновников университета помощником попечителя Харьковского учебного округа К.К. Фоггом. Харьков : Типография университета, 1859. 173 с.

12. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев, В.І. Кадеєв, С.І. Посохов та ін. Харків : Фоліо, 2004. 750 с.